

Davranışın (ya da Bilimin) İlkeleri

Kürşad Demirutku

dkursad@baskent.edu.tr

ELYAD—DAL Araştırma Laboratuvarları

“Başlıktan da anlaşılacağı gibi, bu kitap, davranışın birincil veya temel özellikte molar ilkelerini, nesnel ve sistematik bir yaklaşımla sunma girişimidir. Bireysel ya da sosyal, ahlakî ve ahlak dışı, normal ve patolojik, tüm davranışların aynı temel yasalardan kaynaklandığı ve nesnel davranışsal görünümünün, alışkanlıkların farklı koşullar altında düzenlenip işlev görmesine bağlı olduğu varsayımı üzerine yazılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, tüm davranışsal (sosyal) bilimler teorisine genel bir giriş olarak değerlendirilebilir.” (Hull, 1943; s. v).

Öğrenme psikolojisinin önemli kuramcılarında biri olarak bilinen Clark L. Hull (d.1888-ö.1954), kendisinden sonra pek çok çalışmaya ışık tutacak nitelikteki büyük kuramına (grand theory) giriş yaparken hedefini bu şekilde tanımlamaktadır. Bu yazıda kuramın içeriğinden çok, Hull’ın hedefine ulaşmak için kullandığı düşünsel yöntem ve bilim anlayışı özetlenecektir. Hull, bilimsel bir kuram üretmek için Newton’ı model aldığını ifade etmektedir.

Clark L. Hull
(1888–1954)

Varlıksız bir ailede dünyaya gelen Hull, ilk olarak mühendislik eğitimi almıştır. Psikoloji ile tanıştıktan sonra, lisans sonrası eğitimini, ekonomik nedenlerle kesintilerle de olsa psikoloji üzerine yapmıştır. Yirmi dört yaşında çocuk felci geçirmesine rağmen çalışmalarına devam etmiştir. İlk çalışması hipnoz ve telkin üzerine olan Hull, onyıllık süreç sonunda öğrenme psikolojisine ve klasik koşullanmaya yönelmiş ve davranışın nesnel ilkelerini içeren genel davranış kuramını geliştirmiştir. Bu kuramı sunduğu ve iyileştirdiği bir seri kitap yazmıştır, (Schrock, 2003).

Hull’a göre bilimin iki yüzü vardır. Birinci yüzü, doğadaki değişimlerin ve süreçlerin gözlenmesiyle beliren görgül bileşendir. Bir de, yapılan bu gözlemleri sistematik biçimde açıklamaya çalışan yüzü vardır ki o da kuramsal bileşendir. Hull, bu yazıya başlığını veren kitabının (Davranışın İlkeleri) hemen başında, görgül ve kuramsal bileşenleri net bir şekilde ayırır. Görgül bilim tümevarımsaldır: Tek tek gözlemlerden genellemelere ulaşarak, sonraki gözlemler hakkında öngörülebilir bulunur. Teleskopu ile gezegenleri ve uydularını gözleyen birinin, gök cisimlerinin küresel yapıda olduğu genellemesine ulaşarak, bir sonraki gözlemlerde de aynı şekilde karşılaşacağını öngörmesi kuramsal bir açıklama değildir. Gerçek anlamda kuramsal açıklama, gözlem nesnesinin doğasıyla ilgili temel sorular sormalı ve bu soruları yanıtlayacak temel ilkeleri keşfetmelidir. Dolayısıyla bir gök gözlemcisinin temel sorusu “Gök cisimlerinin biçimi ne olmalıdır?” şeklinde ifade edilebilir. Bu durumda, bu soruya yanıt verebilmek için, evrenin temel varoluş ilkelerini keşfetmek ve hangi koşullar altında bu ilkelerin ne tür gök cisimi biçimlerine neden olacağını belirlemek gerekecektir. Dolayısıyla, belli gözlemleri anlamlandırmanın yolu, o gözlemlerin ortak noktasını bulmaktan çok, o gözlemlere yol açabilecek olası ön koşulları bulmaktır. Bu, tündengelimsel bir kuramsallaştırma sürecini zorunlu kılar. Dolayısıyla bilimsel bir kuram, “Yeterli (ölçülebilir) büyüklükte, yoğunlukta, esneklikte ve homojenlikte (ön koşullar) tüm gök cisimleri küreseldir” çıkarsamasına, mantıksal akıl yürütme aracılığıyla tek bir gök cismini gözlemeden erişilebilir.

Hull, bu noktada, argümantasyon ile bilimsel kuram arasına bir çizgi çeker. Argümantasyon, temelde ikna etme amaçlıdır ve karşıt argümanlara sahip olanlara karşı mantıksal akıl yürütme yoluyla sosyal saldırganlık sergiler. Ayrıca, argümantasyonda çıkarsamaların geçerliliğine olan inancı belirleyen, o çıkarsamaları yapmayı sağlayan ön koşullara olan inançtır (aksiyomlar).

Öte yandan bilimsel kuram, iknaya değil ilkeleri keşfetmeye çalışır. Karşı tezlere değil, doğanın sunduğu soru(n)lara karşı saldırgandır. Çıkarımlarının geçerliliğine olan inancı ise; ön koşulların geçerliliğine olan inanç değil, ön koşulların gözlemlerle ne kadar desteklendiği belirler (postüla). İşte burası, kuramsal ve görgül bilimin kavuşma noktasıdır çünkü; geçerli bilimsel ilkelere/yasalara ulaşabilmenin yolu, geçerli gözlemlere dayalı temel ilkeleri (ön koşullar) bulabilmekten geçer.

Geçerli ön koşullardan, geçerli (olduğu düşünülen ikincil) ilkelere ya da çıkarımlara ulaşmak elbette yeterli değildir. Bilimsel kuram, keşfettiği yasaları/teoremleri/ikincil ilkeleri gözlem yoluyla sınamalıdır. Hull, gerçeği mantıksal çıkarımların mı, yoksa verinin mi belirlediği konusunda çok nettir: "Bu noktada ... belirtmeliyim ki, eğer [biri gözleme diğeri mantıksal çıkarımlara dayalı] iki sonuç arasında bir uyumsuzluk varsa, teoremin çıkarılmasında kullanılan bir ilke veya kural ile ilgili bir şeyler yanlış olmalıdır; [bu durumda] görgül gözlemler öncelikli olarak değerlendirilmelidir ve genellemeyle gözlem arasında çatışma olan her durumda genelleme terk edilmelidir." (s. 11-12, vurgu eklenmiştir). Dolayısıyla bilim bir "kulağın üzerine yatma" değil; "gözünü dört açma" sürecidir. Elbette mantıksal ilkelerin doğal gerçek ile ne derece örtüştüğü de önemlidir. Ancak bilimsel kuram, gözlem yoluyla bile olsa, ilkelerinin ve çıkarımlarının şüphe bırakmayacak şekilde doğrulandığı sonucuna varmaz; ancak her görgül doğrulama gerçekliğin olasılığını artırır: "Kuramsal 'gerçek', son tahlilde, daha büyük ya da küçük olasılık sorunudur." (s. 13).

Hull, davranışın ortaya çıkması için organizmanın içinde bazı süreçlerin birbirini takip etmesi gerektiğini düşünerek, bir dizi aracı değişken (intervening variable) çıkarımlarıdır. Bu aracı değişkenlerin, dış dünya koşullarıyla tetiklenerek ara işlemleri ve ara işlemlerin de sonuç olarak davranışı ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Buraya kadar aktarılan yöntem ve bilim anlayışı Hull'ın psikolojiye, Einstein'ın Genel Görelilik Yasası'na benzer önemli bir miras bırakmasına yardımcı olmuştur: Bir davranış formülü. Bu, parametrelerin (önkoşulların/aracı değişkenlerin) matematiksel olarak birbiriyle ilişkilendirilmesi sonucu, davranışın gücünü kestirebilecek bir yasa olarak düşünülebilir. Formül aşağıdaki gibidir, (Schrock, 2003):

$$sE_R = (sH_R \times D \times K \times V) - (sI_R + I_R) \pm sO_R$$

Formülü özetle açmak gerekirse, davranışın ortaya çıkması için belli potansiyel gerekmektedir (sE_R). Bu potansiyelin miktarını; davranışın altında yatan motivasyonun gücü (D), belli bir uyarının davranışı pekiştirebilme değeri (K), davranışı tetikleyen uyarının şiddeti (V) ve alışkanlık haline gelmiş bir davranış örüntüsünün ortaya çıkma gücü (sH_R) belirler. Ancak organizma, istenir sonuca ulaşmak için çaba harcadığı (I_R) ve bazı çabaları pekiştirilmediği (sI_R) miktarda enerji kaybına uğrayacaktır. Son olarak, tamamen rastlantısal bazı nedenlerle (rassal hata) davranış bazen ortaya çıkabilir, bazen çıkamayabilir (sO_R). Bu son "hata" tahmini aslında Hull'ın "yasa" sını yanlışılanamaz duruma getirmekle birlikte, Hull'ın kuramı ve formülü, üst düzey organizmaların her türlü davranışını açıklamaya yönelik cesur ve bilimsel bir girişimdir.

Her ne kadar kuramı yoğun eleştirilere kapı aralamış ve zamanla genellenebilirliği ciddi biçimde tartışılmış olsa da (Schulz, 1987/2001), Hull, psikoloji disipliniinde nesnel ve tümevarımsal bilim yöntemini kökleştirmiş önemli isimlerden biridir. Kişisel görüşüm o ki, kendini sosyal bilimci olarak tanımlayan herkesin, sosyal bilimlerin nesnellığı ve doğal bilimlerdeki gibi matematiksel yasalar üretme olanakları hakkında Hull'dan çıkaracağı önemli dersler vardır.

Kaynakça:

- Hull, C. L. (1943). *Principles of behavior: An introduction to behavior theory*. NY: Appleton-Century-Crofts, Inc.
- Schulz, D. P., & Schultz, S. E. (1987/2001). *Modern psikoloji tarihi*. İstanbul: Kaknüs.
- Schrock, J. (2003). Clark Hull (1884 - 1952). <http://fates.cns.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/hull.htm> [31 Ocak 2003, WEB]